

Přes ústup i v tomto směru zahrnuje však zemědělství i dnes ještě přes $\frac{2}{5}$ všech povolání a představuje tedy vždy ještě daleko nejrozšířenější obor povolání.

(Pokračování.)

Industrialisace zemědělství.

JUDr. Václav Schuster.

II.

1. Zemědělství industrialisované pozbylo z části dřevní své povahy a sblížilo se s výrobou průmyslovou. Převrat v produkci zemědělské způsobil značné změny národohospodářské. Dříve stály tu proti sobě dvě hluboce odlišné skupiny produktivních činností: zemědělství na jedné a průmysl i obchod na druhé straně. Byly to nepřátelské tábory se zájmy tu domněle, tam skutečně protichůdnými. Zemědělství vyrábělo obilí a vyváželo přebytečnou produkci, na rozvoji domácího průmyslu nemělo valného zájmu. Spíše se závistí hledělo, kterak vyšší průmyslové mzdy odluzují venkovu sílu pracovní. Zemědělství strachovalo se, kdykoliv stát importující vyššími cly znesnadnil dovoz jeho obilí. Zatím rostl průmysl a tím i spotřeba domácí. Zemědělství zemí středoevropských, byť se i ohrazovalo vysokými cly ochrannými, nebylo s to zúplna zdolati soutěž extensivního hospodářství obilního na panenských půdách Ameriky, Asie, Ruska. Nastala krise: ceny obilní klesají, pěstění obilí se valně nevyplácí. Účinnost obilních cel stává se pochybnou. Lány úrodné půdy, věnované dříve z největší části pěstění obilí, najmě pšenice, osévány rostlinami průmyslovými a zahradnickými. Zvelebován jest zanedbávaný prve chov dobytka, neboť konsum průmyslového obyvatelstva stoupá. Maso »ve špatných nynějších dobách« požívá se stále hojněji i v těch vrstvách spotřebitelstva, kde »ve starých zlatých časech« bylo jen o veliké svátky vzácným pokrmem. Vývoz obilí se uskrovnuje a produkce obilní nestačí častokráte ani domácí spotřebě. Zemědělství nespokojuje se již pouhou výrobou surovin: samo chápe se jich zpracování i odbytu, pozvolna se industrialisujíc. Na místo výroby obilní nastupuje z valné míry chov dobytka, mlékařství, sýrařství, semenářství, pěstění rostlin průmyslových, zeleniny, ovoce a specialit, zemědělská výroba chvatným krokem spěje k vysokým stupňům nebývalé intensity. A právě pro výrobky zemědělství industrialisovaného jsou domácí střediska průmyslová konsumentem nejbližším a k placení nejzpůsobilejším.

Spojitost zájmů jasně tu vystupuje: export obilí mizí a výroby industrialisovaného zemědělství spotřebuje průmyslové obyvatelstvo domácí. Sesílení průmyslu znamená vzrůst konsumu zemědělských výrobků, rostoucí poptávku, vyšší ceny. Z agrárního státu stává se stát převahou průmyslový se zemědělstvím industrialisovaným. Jest to rozvoj přirozený, který zájmy zemědělské nikterak nepoškozují. Kdyby vývoje toho nebylo, nenalezlo by zemědělství domácí náhrady za škody, způsobované mu soutěží dalekých zemí s extensivní obilní výrobou. Z celkového výnosu zemědělství v říši německé připadá na obilní výrobu 25⁰/₀, na chov dobytka však 40⁰/₀. Půda jest v Německu příliš cenná a pracovní síly příliš drahé, aby se mohlo vypláceti pouhé pěstění obilí. Pouze na východ od Labe, na písčitých půdách Pomořanska a Poznaňska v převážné míře pěstuje se ještě obilí, a odtud onen známý rozpor hospodářských zájmů východního Pruska a ostatního Německa. Stejně vývojové tendence jako v Německu uplatňují se i u nás, třebaž že krokem mnohem volnějším. A tomuto vývoji nelze se vzpírat. Čím ohromnější obilní produkce ostatních dílů světa, čím levnější doprava levně produkováného obilí, tím pochybnější účinnost obilních cel ochranných a tím povážlivější osud domácího zemědělství, pokud by v první řadě na obilní výrobu bylo odkázáno. Nelze radostně nepozdraviti postupující industrialisace zemědělství našeho, kteráž znamená pozvolnou částečnou emancipaci domácího hospodáře od hrůzovlády obilního trhu světového, tvořícího ceny obilní bez dostatečného ohledu na stížené výrobní podmínky a větší náklady středoevropského zemědělství. Pouhé pěstění obilí, pouhá výroba surovin není více úkolem rolnictví našeho, jež musí vyhledávati nová odvětví výrobní, a co vyrobí, pokud lze, také samo zpracovati, prodati a tak si celý výnos z hospodářství nezkráceně zachovati, jak minule bylo ukázáno.

2. Veliký přerod ve výrobě zemědělské, jenž před zraky našimi tu započíná, tam pokračuje nebo se dokonává, nemůže býti beze vlivu na úpravu mezinárodních styků obchodních a poměrů celně-politických. Kdyby bylo zemědělství z největšího dílu již industrialisováno a na vývoz obilnin naprosto neodkázáno, byly by úkoly celní a obchodní politiky jasnějšími a prostšími, než ve skutečnosti posud jsou. Stav, v němž žijeme, jest přechodným. Leč industrialisace zemědělství v této polovině říše pokročila dnes tak, že nelze již proti sobě prostě stavěti dvě hluboce

odlišné skupiny protivných zájmů: tu zemědělství (t. j. převážně výrobu chlebovin), tam průmysl a obchod.

Tato stará jednoduchá formule neshoduje se již se skutečnými, daleko složitějšími poměry. Moderní zemědělství *nevyrábí jen* obilí, aniž hlavně obilí. Přčetné jsou druhy jeho produkce: rostliny průmyslové, řepa cukrovka, čekanka, pak rozmanité zeleniny, speciality, ovoce, píce, maso, mléko, vejce atd., v dalším zpracování i máslo, sýr, sušená čekanka, konzervy zeleninové a ovocné, šťávy a vína, cukr, pivo, líh, škrob, náhražky kávové, zpracované dříví a m. j. Mnohá z výrob jest prostým, namnoze nezbytným zpracováním plodin bezprostředně v hospodářství samotném, ve vedlejších zemědělských podnicích, v družstevních závodech, anebo průmyslové zpracování samostatné v továrnách, ať si již náležejí rolníkům, ať podnikatelstvu jinakému. Interes rolnictva jest silnější, přiléhá-li průmyslové zpracování těsně k zemědělské výrobě a vykonává-li zpracování rolnictvo samo, zájem jeho však nepomíjí ani tehdy, jestliže zpracování průmyslové podnikáno jest dílem nebo zcela nerolníky. Nikdo zajisté nepopře, že zemědělství české má důležitý zájem na zdatu cukrovarského průmyslu, a to i tehdy, není-li neb nebyl-li by majetkem zemědělstva. Ve velké a právě nejžírnější části Čech jest interes o prosperitu cukrovarského průmyslu větší, než o osud produkce obilní. Hrozící opětá krise v průmyslu cukrovarnickém nebezpečněji postihne zemědělství české než permanentní krise obilní. Podobně, jako různí se zájmy průmyslu textilního, kov zpracujícího, chemického atd., jenž rovněž tu hojněji, tam spoře jest rozvětven, rozlišují se i zájmy hospodářských podniků, které v českých krajích jihočeských jsou převážně výrobnami obilí, v okresích středočeských neb východočeských výrobnami řepy, čekanky, zelenin, ovoce, masa, mléka, pícnin a teprve v druhé řadě obilí. V celých jižních Čechách jest jediný cukrovar (surovárna) v Č. Budějovicích, v obvodu jediné obch. komory pražské pak jest 75 cukrovarů. Při kterémkoliv obchodně-politickém smlouvání jde o vyrovnávání sporných zájmů. Ve skupině průmyslu hlásí se o ochranu průmysl strojnický, chemický, textilní atd. Nelze na účet jednoho získávati koncesí pro druhý, aniž by změřen byl význam a schopnost rozvoje obou. Na interes zemědělců pohlíží se jinak. Zde Ghibellinové, agrárníci, tam Guelfové, průmyslníci, a mezi nimi tuhý boj. Vše hází se do jednoho pytle jako za oněch starých »zlatých« časů, kdy podstatou výroby zemědělské byla produkce obilní. A přece doby ty již minuly. V r. 1899 vyvezlo se z Rakousko-

Uherska obilí (zvl. ječmene) za 82,278.000 K, samotných vajec však, za 85,218.000 K, jatečného dobytka za 61,873.000, koní za 51,251.000, peří za 22,760.000, cukru za 173,139.000, zeleniny (čerstvé i připravované) za 8,983.978, ovoce (čerstvého i připravovaného) za 39,146.742 K. Zemědělství, jež vyváží cennější cukr, maso, vejce, zeleninu, ovoce, nemá příčiny brániti dovozu obilí doma se nedostávajícího, pokud dovoz ten není tak neobmezený, že by nadobro udusil domácí výrobu obilní posud nezbytnou. Obilní cla přestala hráti rozhodující úlohu. Dovoz nedostávajících se chlebovin a krmiv stal se potřebou nejen průmyslu, nýbrž i zemědělství. Aby vyráběti mohlo levněji cennější maso, žádá zemědělství naše za tarifní slevy na železnicích pro dovoz krmiv. Stejný zájem má i ve příčině úpravy sazeb celních na dovoz krmiv. Dnes nejde o protivu výroby zemědělské a průmyslové, dnes jde o spravedlivé vyrovnávání a obhájení zájmů všech důležitých výrob, nejen papíru, kovového, krátkého, vlněného zboží atd., nýbrž i cukru, piva, masa, vajec, ovoce, zeleniny. Tím, že zemědělství se industrialisuje, se zároveň část průmyslu agrarizuje a obě odvětví se prostupují stále hojněji; postup ten dolíčen minule. Nelze důvodně oddělovati výrobu zemědělskou a průmyslovou a příti se paušálně o to, které dáti přednost při ochraně celní a při smlouvání s cizími státy. Hájíme-li princip ochrany národní výroby, tož ochrany té zasluhuje každá života schopná výroba domácí. A smlouváme-li se s cizími státy o vzájemné ústupky i výhody, pak nelze právem paušálně usuzovati: třeba nejprve chrániti zemědělství nebo průmysl. Dnes netvoří zemědělství jednotnou, od průmyslové hluboce odlišnou výrobu, neboť skládá se z četných různých výrob s průmyslem úzce spřízněných. Jako jest při uzavírání smluv obchodních a celních dbáti rozdílných zájmů textilního, kovového, chemického průmyslu, z nichž jeden na výlučný prospěch druhého nemá přece býti poškozen, tak dlužno přihlížeti i k rozdílným výrobám zemědělským. Měla-li by na př. výroba masa větší důležitosti pro celkové hospodářství národní než výroba zboží textilního, proč by k ní nemělo býti přihlédáno z toho snad důvodu, že to výroba zemědělská, jejíž zájem spadá do řady druhé? Textilní průmysl potřebuje dovozu chlebovin pro své dělníky, zemědělství maso vyrábějící dovozu krmiva, obě odvětví žádají za ochranu proti soutěži cizozemské, po případě za usnadnění vývozu výhodnými ustanoveními smluvními, na obilních clech mají zájem leda negativný. Nelze nahlédnouti, že by »zemědělská« výroba masa stála při příležitosti projednávání celních smluv oproti výrobě textilní

nepřátelštěji než na př. »průmyslová« výroba zboží kovového, piva, cukru. Všechny tyto výroby soutěží při zjednávání ochrany celní a výhod smluvních, ne tu výroba průmyslová a tam produkce zemědělská jako celky, nýbrž jednotlivá odvětví obou skupin, v přítomnosti nesmírně sblížených a navzájem prostoupených. Také Listova nauka o výchově nových odvětví výrobních ochranou celní není pro nové obory zemědělství méně případnou než pro nová odvětví průmyslu. Obtížné a nákladné počátky racionálního chovu skotu, pěstění zelenin a semenářských specialit a t. d. zasluhují ochrany proti vyvinuté soutěži cizozemské stejně jako nově zakládaná větev chemického průmyslu. Také se stanoviska spotřebitelstva a z důvodů sociálně-politických nelze proti celní ochraně masa, zelenin atd. více namítati než proti celní ochraně obuvi, látek vlněných, prádla a p. Obuv a prádlo jest stejně nezbytnou, ne-li nezbytnější potřebou jako maso, chřest, ovoce, pivo. Toliko chleboviny stojí první v první řadě nezbytných potřeb Evropana, a těžko by bylo říci, má-li se na druhé místo postavit obuv či maso. Smiřuje-li se konsument-dělník s autonom. celním tarifem, resp. se smlouvami obchodními, v nichž zabezpečena celní ochrana domácí obuvi, prádla, látkám na šaty, poněvadž dobře ví, že ochrana vyrabitele znamená i ochranu dělníka, lepší podmínky mezdní, dostatek práce, proč by neměl se doslova z těchže důvodů smířiti s ochranou výroby masa, ovoce a p.? A proč by, vítaje usnadněný vývoz a tudíž větší produkci textilních výrobků, jemu přece doma nutně potřebných, neměl vítati též obchodní smlouvy, usnadňující vývoz přebytečného masa?

Ke známým důvodům sociálně-politickým a militaristickým, kteréž přimlouvají se za zvláštní zvýšenou ochranu stavu zemědělského, nechceme v naší stati přihlížeti, poněvadž jsou nezávažné pro konečný náš úsudek, že obchodně-politické hledisko, vycházející z uměle zkonstruované základní protivy mezi zájmy »zemědělskými« a »průmyslovými«, jest zastaralé a pro přítomné, po případě velmi blízké budoucí poměry pochybené. Hledisko to bylo do značné míry a v celku správné, pokud zemědělská výroba byla jednotnou, sestávající hlavně z produkce obilní, dnešní rozmanitosti výroby zemědělské, která namnoze v průmyslovou přechází, však neodpovídá, nehledě ani k skutečnému průmyslu hospodářskému, na němž mají zemědělci eminentní zájem. Jest tudíž i formální (technická) stránka příprav k novým obchodním úmluvám a autonomnímu celnímu tarifu potud pochybená, pokud přípravy ty konány jsou nadobro odděleně z obou, domněle zásadně protivných táborů, zemědělského a průmyslového.

Také pověstný Bülowův návrh autonomního celního tarifu německého dlužno posuzovati se stanoviska zemědělství industrialisovaného, a nikoliv ze starého hlediska poloextenzivní výroby obilní. Celní tarif německý znamená počátek odboje střední Evropy proti útoku severoamerickému. Nelze se domnívati, že by se celkem nevelký a stále klesající přebytek rakousko-uherského obilí neodbyl i jinde než v Německu, po případě ovšem snad za podmínek méně příznivých. Za to by dovoz německých průmyslových výrobků z Německa do Rakousko-Uherska mohl býti takměř zcela v odvetu zamezen. V říši naší by vznikly průmysly nové a sesílily stávající, domácí spotřeba výrobků zemědělských by tím vzrostla. Celní tarif německý poškodil by německé národní hospodářství více než naše; prospělo by se v první řadě jen východopruskému poměrně extenzivnímu hospodářství obilnímu, poškodil by se německý průmysl a tím spolu i ostatní zemědělství německé, z valné míry již industrialisované. Co v obilních clech německých přestřeleno, domácí odpor spíše zmůže než zakročení ciziny. Marné a zbytečné jsou strachy z německého celního tarifu. Co však z něho zbude, jest zárodek obchodně-politické kooperace středoevropských států proti Unii severoamerické, v zájmu průmyslu i zemědělství. Vysoké hradby celní německého tarifu staly by se časem nesnesitelnými středo-evropské tržbě, jsou však nezbytny oproti americké a zámořské soutěži. O tom, že Unii nebude povolena klausule nejvyšších výhod a že smlouva s ní, dojde-li k jaké, bude obmezena na krátkou dobu, vážně se již pojednává. Nejen potřeba ochrany výroby národní, podnikatelstva, také nutnost ochrany práce národní, dělnictva, vyvolá společná celně a obchodně politická opatření středoevropských států proti hrozivému »americkému nebezpečí«. V Německu vzchopili se již k činu. —

3. S postupující intensitou hospodaření vzrůstají náklady na obdělávání určité jednotky plochy až do hranic, kdy další zvýšení výrobních nákladů nejeví se více hospodárným. Ježto pak industrialisace zemědělství jest podmíněna hospodařením stále intenzivnějším, jsou náklady na jednotku plochy v hospodářství industrialisovaném vyšší. Jest tudíž zapotřebí značnějšího provozovacího kapitálu ku zhospodaření určité výměry než v hospodářství, které není industrialisováno. Velikost nákladů jest však dosti těsně přimknuta k velikosti obdělávané plochy, zhospodařování veliké výměry nemá v zápatí citelné snížení výrobních nákladů. Odlišná povaha výrobní techniky zemědělské a průmyslové nebyla industrialisací potud se-

třena, pokud nerozlučně souvisí s nehybnou a nerozmnožitelnou půdou obdělávanou. Převahy velkovýroby, jež jest patrna v četných odvětvích průmyslových, v zemědělství nestává. Je-li o suroviny a odbyt postaráno, lze v nejčetnějších odvětvích průmyslových výrobnost pomocí kapitálu a práce stupňovati takměř bez omezení; větší výrobnost má tu za následek poměrné snižování nákladů výrobních. Meze vytknuté stupňování intensity v polním hospodářství minule již jsme označili a zbývá doložiti, kterak právě velkovýroba zemědělská hovoří hospodářství extensivnímu, obilnímu, nikoliv však intensivnímu.

Pohledme na moderní chov dobytka! Na místě stáda mnoha tisíců nacházíme stádo 40—80 kusů právě u hospodářů nejpokročilejších. Proslavení pěstitelé shorthornského skotu, Karel a Robert Collingové, prodali svá znamenitá stáda v počtu 47, resp. 61 kusů. Vynikající pěstitel simmenthalského plemene Rebmann nikdy nezvýšil počet svého plemenného stáda přes padesát. Snad extensivní chov tisíců zvířat na stepi mohl by býti pokládán do jisté míry za »kapitalistickou velevýrobu« ve smyslu nauky socialistické (kolektivistické), nikoliv však chov moderní. Výchovu v chlévě a venku na pastvě racionální hospodář pečlivě střídá. Krmivo vybírá se pozorně pro různý dle stáří a druhu dobytek, kterýž ošetřován jest bedlivě. Vyskytne-li se nepatrná indisposice, povolává se zvěrolékař. Za skotáky hodí se jen mužové řádní a věci znalí, kteří bývají dobře odměňováni. Hospodář sám na vše osobně dozírá, což mu ovšem lze toliko při nepočetném stádu. Živočišná produkce intensivní výroby střední velikosti jest, pokud se týče masa, čtyřikrát i šestkrát, co do mléka desetkrát větší než v extensivní velevýrobě, jakost pak nelze ani přirovnávati. Některá telata intensivního chovu vykazují již v 10. týdni 125 *kg* mrtvé váhy, na stepi obnáší váha stejně starého zvířete 20—30 *kg*. Mrtvá váha tvoří 73—74% váhy živé oproti 50—60% při extensivním chovu na stepích. Podobné poměry jsou při výrobě obilní. Na statku Hadmerslebenském mnohonásobí se zaseté zrno padesátkráte, na obrovských farmách Dakoty neb Kalifornie pětkráte až osmkrát! Jeť činitel práce v zemědělské výrobě mocnějším než ve výrobě průmyslové a vyrovnává u rolníků převahu kapitálu na straně velkostatkářů, ač-li převahy takové v poměru k výměře plochy orné půdy vůbec stává. Vlastní píle, bedlivější dozor, úspora sil dozorčích i správních jsou faktorové malému rolníku vesměs přízniví. Pěstování zelenin a specialit vyžadujících značnější péče jest výhradnou doménou výroby

malé a střední. V hospodářství intenzivním jest ruční práce závažná a potřebné stroje opatří si snadno i menší rolník, poněvadž jich pravidlem může s prospěchem využít. Pro větší, jako mlátičí stroje, lze zřizovati konsorcia strojová. Závažné důležitosti jest tu též specialisace výroby, umožněná netušeným pokrokem lučby hospodářské. Vázané hospodářství padá, jakmile lze půdě dostatečně nahrazovati látky spotřebované. Dnes lze rolníku, zejména menšímu, pěstovati několik málo druhů výnosnějších plodin, aniž by se při racionálním vzdělávání půdy musil obávat, že ji vyčerpá. Příklady takovéto specialisace byly již uvedeny.

Majitel latifundií v praxi bývá téměř vždy kapitálově poměrně slabý a nelze mu, jak doloženo, pro povahu zemědělské techniky provozovati polní hospodářství tou měrou intenzivně, jako statkáři střednímu nebo malému majiteli půdy. Jen mimochodem budiž poznamenáno, že intenzivnímu hospodářství *ceteris paribus* pravidlem lépe hoví zhospodařování vlastního statku než nájem půdy; zejména krátkodobý nájem půdy nemálo jest na překážku zhospodařování řádnému. Ovšem jen za stejných podmínek ostatních. Četné jsou zajisté případy, že nájemce jednotlivého dvora hospodaří intenzivněji než vlastník panství. Také kapitálová síla jednotlivého nájemce anebo rolníka bývá poměrně značnější než kapitálová síla velkostatkáře. A jak větší potřeba provozovacího kapitálu těsně souvisí s hospodářstvím intenzivním, nanejvýš však industrializovaným, vysvitne z nedávné konkrétní zkušenosti majitele jistého středočeského statku, na němž vesměs hospodaří se intenzivně: Náklad na výrobu řepy na 1 *ha* půdy (čítaje v to i vyčerpání půdy) obnášel dva až třikrát více než náklad na výrobu žita na téže ploše, čistý zisk z 1 *ha* půdy oseté řepou cukrovkou byl však 2—4krát vyšší než čistý výnos z téže výměry půdy oseté žitem. Ještě více differují náklady a výnosy z chmelnic, sadů, chřestoven a p., přirovnáme-li je k nákladům a výnosům obilním; při kalkulaci nákladů třeba vzít v počet i léta, po která nově založené chmelnice, chřestovny, sady a podobné ničeho nenesou.

Náklady ty citelně nekolísají, ať již jde o velikou či skrovnou výměru, o velkostatek nebo rolnickou usedlost. Častokráte, na př. při výrobě zeleniny a specialit, jest malovýroba racionálnější a levnější než výroba velká z příčin prve naznačených. Velko- či malovýroba tu valně nerozhoduje. Za to však mnoho váží odlišné poměry jinaké, tak že v konkrétních případech a v různých krajích mohou výnosy býti značně rozlišnými. V celku však jeví se všude plodiny »indu-

strialisovaného« zemědělství výnosnějšími než pouhá, do jisté míry přese všechny pokroky přece spíše extensivní výroba obilní; naše kraje polabské a jihočeské (táborské) jsou toho zřejmým dokladem. Padá ovšem na váhu menší úrodnost jihočeských krajů (za to však vyžaduje pozemkový kapitál menšího zúrokování) — povaha klimatu a nedostatek provozovacího kapitálu, leč v některých alespoň směrech jest i jihočeské zemědělství schopno industrialisace (na př. racionálního chovu dobytka a výrob spřízněných).

Skutečnost, že industrialisované zemědělství vyžaduje značnějších nákladů práce i kapitálu, není pro velkovýrobu příznivou. K tomu přistupuje moment stejně průzračný, že totiž mezi malostatkáři a velkostatkáři není té soutěže, která jest mezi řemeslem a velkopřůmyslem. »Vollmar doznává, že v zemědělství konkurence velikých majitelů malých neničí, nýbrž kapitál z venčí. Velkostatkářství neznamená všude a vždy velevýrobu kapitalistickou, není vždy a všude totožné s koncentrací kapitalistickou, všude je tendence, aby renta zmizela, nikde, aby stoupala.« (Masaryk v soc. ot.) Klesá nejen výnosnost malostatků, nýbrž stejně i latifundií. O cenách obilních rozhoduje trh světový a odbytištěm obilí jest celý svět, pokud jím není zásoben; obchod nerozeznává mezi plodinami rolníka a velkostatkáře. A kde snad přece by se zdálo, že má zemědělská velevýroba převahu, pomůže sdružování. Rozvoj družstevního ruchu mezi rolnictvem jest u nás posud v počátcích. Až rolnictvo bude pohlížeti na svépomocné sdružování s plnou vážností, bude-li zakládati a vésti družstevní podniky s pečlivou opatrností i obchodnickou dovedností, nebude-li plýtváno zařizovacím kapitálem, zaručena-li bude spořádanost finanční, pak teprve ponese sdružování rolnictva plné ovoce, jak toho již zříme leckde v cizině skvělé příklady. Pak odpadnou však i poslední důvody, které by snad ještě mohly býti proneseny proti úspěšnosti rolnické malé a střední výroby.

Vyslovována bývá domněnka, že veliký převrat na prospěch zemědělské velkovýroby způsobí všeobecné zavedení elektřiny v zemědělství. Dr. Otto Pringsheim z Vratislavi v Braunově Archivu volá po revisi úsudkův F. O. Hertze a spisovatelů, kteříž o poměru velké a malé výroby v zemědělství pojednávali, aniž by přihlíželi k možnému vlivu elektrotechniky. V době, kdy Hertz, David, Oppenheimer a Weisengrün prorokovali blížký zánik zemědělské velkovýroby, rodil se technický převrat, jenž prý pravděpodobně jest povolán upevniti zemědělskou velkovýrobu a uspíšiti

její rozvoj. Kautsky (v Neue Zeit 1901) ovšem má za to, že budoucí zavedení elektrického pohonu dokoná vítězství kapitalistické velkovýroby v zemědělství, v němž přes všechny opačné průkazy statistických dat*) a protichůdnost skutečného vývoje věří s vytrvalostí obdivuhodnou, ač ovšem marnou.

Jest ku podivu dost, že elektřina, která osvědčuje se v malovýrobě průmyslové soutěží výroby velké namnoze skutečně zatlačené a stísněné jako podpůrkyně malovýroby, má pojednou v zemědělství, kde podobně tísnivé soutěže velkovýroby naprosto není, býti vítězným znamením zemědělské velevýroby. Poněvadž nelze se ještě nikomu opřítí dnes o závažnou zkušenost, mohou proroci vítězné velkovýroby operovati pouze s domněnkami. Po našem soudu ani elektřina nepřekoná hlubokou odlišnost výrobní techniky průmyslové a zemědělské; povaha pozemkového majetku, půdy obdělávané, zůstane vždy zcela zvláštní a výlučnou. Strojní výroba, pokud v zemědělství vnikla, nemohla podnes nikterak ohroziti výrobu maloroľnickou. Ani parní pohon nezpůsobil citelného převratu ve prospěch velkovýroby; elektřina rozhojní používání strojů, nikoliv však k jednostrannému užitku velkovýroby. I malí a střední roľníci budou se moci připojiti k elektrické centrále, anebo utvořiti družstvo ku zřízení elektrárny. Také obce, okresy neb jiní činitelé veřejní budou zřizovati elektrárny, používše k výrobě elektřiny namnoze zahálejších vodních sil; roľnictvu dostane se z veřejných centrál elektrických do jista podmínek nejvýhodnějších. Spíše než dnešního obrovitého parního pluhu bude lze roľníku používatí hbitého pluhu elektrického podobně jako menších elektrických mlátiček, šrotovníků, řezaček, pump, mlékařských přístrojů. Stroje poháněné elektřinou hodí se k výrobě střední a malé spíše než parostroje. Není zvláštního důvodu, ze kterého by právě pohon elektrický měl favorisovati v e l e v ý r o b u zemědělskou. Motorů petrolejových, benzinových, lihových, acetylenových lze rovněž výhodně používatí při výrobě střední a malé. —

4. Industrialisace zemědělství způsobuje značné přeměny sociálních poměrů venkovských. Především poměrů mezdních. Poptávka po práci roste a vyhledávají se pracovní síly schopnější i vyskolenější, které se také lépe platí. Rozdíl mzdy jest často mnohonásobný. Hrubé přirovnání poskytuje mzda zemědělského

*) Stačí nahlédnouti ve Fiedlerovu statistiku, týkající se rozdělení majetku pozemkového v Zeměd. pol. I.

dělníka a dělnice z jižních Čech (Táborska atd.) a z Čech severních (Lovosicka atd.). V jižních Čechách klesá někdy až na 40 hal. denně, druhdy pracuje se i za málo cenné naturalie, kdežto v Čechách severních není výdělek 2—3 K i více denně ani u zemědělského dělníka vzácností. V okresích, v nichž industrialisace zemědělství pokročila, venkovského obyvatelstva neubývá, lid stěhuje se jen z krajů extensivní obilní výroby. Výsledky sčítání z r. 1900 poskytnou tu zajímavá data. Význačným faktem jest, že nedostatek zemědělského dělnictva není tak citelný v krajinách průmyslových, se zemědělstvím intenzivním, jako v okresích ryze zemědělských, poměrně extensivně hospodařících, kde není na blízku továren, jež by dělnické síly vábily.

Zavedením elektřiny nastanou další převraty. Poněvadž polní práce as 120 dnů v roce nemohou býti vykonávány, bude rentabilita elektrických centrál tam nejvyšší, kde k doplnění budou zřízeny průmyslové závody s elektrickým pohonem. Tak průmysly elektrotechnické a elektrolytické, jichž spotřeba elektrické síly se mění a kteréž mohou beze škody provozování na čas zastaviti. Tím by poněkud byl zmírněn starý bol našich hospodářů: přebytek pracovních sil v zimě a nedostatek v létě. Obsluha elektrických strojů vyžaduje jistou vyškolenost a chápavost, vylučujíc nedbalé a tupé chasníky, jimiž se dnešní potažitá práce zemědělská narmnoze spokojiti musí. V nutných případech bude lze použití městských dělníků. Tak pokročí opět vyrovnávání rozdílů mezi poměry městskými a venkovskými. Životní míra venkovského dělnictva přirozeně vzroste a s ní i požadavky mezdni. Ruční práci právě v intenzivním hospodářství nezbytnou ovšem ani elektrické stroje nenahradí, za to však nahradí z valné části sílu zvířecí a parní. Větší svou výkonností zmenší tu ovšem poněkud poptávku po práci, leč toto minus může býti snadno vyrovnáno intenzivnější kulturou půdy. Strojní výroba elektrická pravděpodobně zlevní výrobní výlohy v zemědělství a pokroky v osvětlovací technice umožní též práci noční v době sklizně druhdy náhle žádoucí. Domněnka dra. Pringsheima, že elektřina rozhojní práci žen a dětí v zemědělství, není zdůvodněnou. V kterém směru tak se stane, Pringsheim nedoložil; ženských a mladistvých sil používá se již nyní v hospodářství měrou nejhojnější a není myslitelné, že by bylo lze sil těch »hojněji« použití po zavedení elektrick. pohonu. K obsluze strojů dojista nikoliv.

Venkovské dělnictvo podlehe v těchto poměrech značnější vlivu politické agitace dělnických stran a bude se — což mnohem

významnější — dojista účinně odborově organisovati. S tím bude hospodářům počítati a nesrovnalosti mezi městem a venkovem se i v tomto směru znivelují. Rostoucí intenzitou polní kultury, vyžadující stále větších obětí půdě obdělávané, dotvrzen bude však zároveň fakt ostatně samozřejmý a z přirozené povahy věcí, jakož i z historického vývoje plynoucí, že totiž pouze soukromé vlastnictví půdy, s nímž sloučena osobní zodpovědnost za zdar vlastního podnikání a přirozená pobídka ziskosti, jest podmínkou i zárukou hospodaření stále intenzivnějšího.

5. Názvem »industrialisace« není novodobý přerod ve výrobě zemědělské ani zcela vystižen, aniž vždy případně označen. Zatím však není jiného, který by těsněji přiléhal ke změnám, jimž moderní výroba zemědělská podlehla; národohospodářská literatura všech jazyků adoptovala toto mezinárodní slovo. Zemědělská výroba nabývá rázu průmyslového, neztrácí však zvláštních svých vlastností potud, pokud jest nerozlučně spojena s přirozenou povahou půdy. Práce a kapitál uplatňují se důrazněji vedle třetího činitele výrobního, sil přírodních, kdysi převládajícího. Mění se technika výroby, předměty výroby, v zemědělství vnikají nové živlové, nastávají prve netušené důsledky národohospodářské i sociální, leč obrovskému převratu tomu vytkla příroda sama pevnou hranici: individualitu půdy, jejíž hlavní podstatu nelze měniti, již nelze přenášeti, ani rozmnožovati.

Pošta historicky a národohospodářsky.

(Pokračování.)

»Ke konci XVII. století Praha již měla pravidelné poštovní spojení se všemi hlavními městy evropskými, neboť v určité dny přijížděly sem pošty po hlavních čarách poštovních a rovněž v určité dny odjížděly odtud zase nazpět, berouce s sebou listy i ostatní zásilký jak úřední tak soukromé. Doba k odevzdání těchto listů byla rozkazem místodržících ode dne 25. září 1692 ustanovena od 7. do 8. hodiny večerní,« pro venkov pak, kde se veškeré průmyslové závody nalézaly, zaveden patentem ode dne 21. července roku 1698 poštovní řád jízdní, a postupem času zřízeny úřady poštovní nejen ve všech krajských, ale též v četných jiných městech, aby